

A NÉPESSÉG ÖSSZETÉTELE

A népesség térben és időben dinamikusan változó szerkezetét a korábbi és jelenkori demográfiai, kulturális, gazdasági, politikai folyamatok alakították, illetve alakítják. Minthogy a demográfiai folyamatok, struktúrák igen lassan változnak – eltekintve váratlan társadalmi, politikai válsághelyzetektől (pl. járványoktól, háborúk-

tól, kényszermigrációktól) –, a népesség jelenlegi szerkezetét az elmúlt időszakok folyamatainak hatásaként értékelhetjük. Ezért a jelenlegi helyzet is erősen valószínűsíthető a jövőbeli állapotot. A népesség szerkezetének különféle jellemzőit általában három nagy csoportba osztják és ennek megfe-

lelően bemutatni: 1. biológiai (demográfiai) jellemzők (pl. nem, életkor, család), 2. kulturális jellemzők (pl. etnikum, nyelv, vallás, iskolai végzettség, képzettség), 3. társadalmi-gazdasági jellemzők (pl. gazdasági aktivitás, foglalkozás, társadalmi tagozódás).

NEM ÉS ÉLETKOR

Szabó Laura, Kocsis Károly, Gábrriel Dóra, Kulcsár László, Obádovics Csilla

A népesség nem szerinti összetétele

Az emberiség a férfiak és nők közötti anatómiai, biológiai különbségek szerint *biológiai nemekre* és a későbbi, nemi szocializáció eredményeként kialakuló *szociológiai (társadalmi) nemekre* tagolható [1]. A demográfiai, földrajzi vizsgálatokhoz a statisztika világszerte az előbbire vonatkozóan rendelkezik területi bontású adatokkal. A népesség nem szerinti megoszlása elsősorban a társadalom újratermelődését biztosító termékenység, gyermekvállalás vizsgálata során kiemelkedő jelentőségű, de szerepe fontos a munkaerőpiaci helyzet nemi szempontú elemzésénél is.

A nemi megoszlást többféle mutatóval szokás vizsgálni. Lehetséges az egyes nem arányát a teljes népességhez képest %-ban kifejezni, de a leggyakrabban használt mutató az ezer férfira jutó nők száma, az ún. *feminitási index*. Ennek fordítottja a *maszkulinitási index* (ezer nőre jutó férfiak száma). Ezeket a mutatókat lehetséges főbb korcsoportok (0–14 évesek, 15–64 évesek és 65 évesek és idősebbek) szerint is elemezni. Mindezt az teszi indokolttá, hogy a nemek arányát alapvetően a *fiúszületési többlet* és a *nemek halandósági különbsége* határozza meg. Ez azt jelenti, hogy világszerte több fiú születik, mint lány, illetve az életkorral

párhuzamosan növekszik a férfiaknak a nőkhöz viszonyított halandósága. Ugyanakkor a nemek arányának változását – bizonyos kulturális-gazdasági tényezők (pl. a nők státusa, egykézés) mellett – a hadköteles, munkaképes korú férfiakat nagyobb mértékben érintő háborúk és önkéntes vándormozgalmak is jelentős mértékben befolyásolták.

Világviszonylatban a két nem aránya csaknem egyenlített: 2019-ben 3889 millió férfira 3824 millió nő jutott, 983-as feminitási indexet eredményezve. Az európai országok túlnyomó többségében viszont ma már nőtöbblet figyelhető meg. Kontinensünkön férfítöbblet csupán a magas termékenységű, ezáltal jelentős gyermekkori fiútöbblettel rendelkező területeken (pl. a jórészt albánok lakta országokban: Albánia, Koszovó, Észak-Macedónia, valamint a tetemes bevándorló népességnek otthont adó Svédországban, Luxemburgban, Máltán) figyelhető meg. A napjainkban is zajló, főként fiatal férfiak magas arányával jellemezhető afroázsiai bevándorlás eredményeként a feminitási arány Európában 2020 és 2100 között 1070,7-ről feltehetően 1016,6-ra fog csökkenni, jelentősen közelítve a nemi egyensúlyhoz.

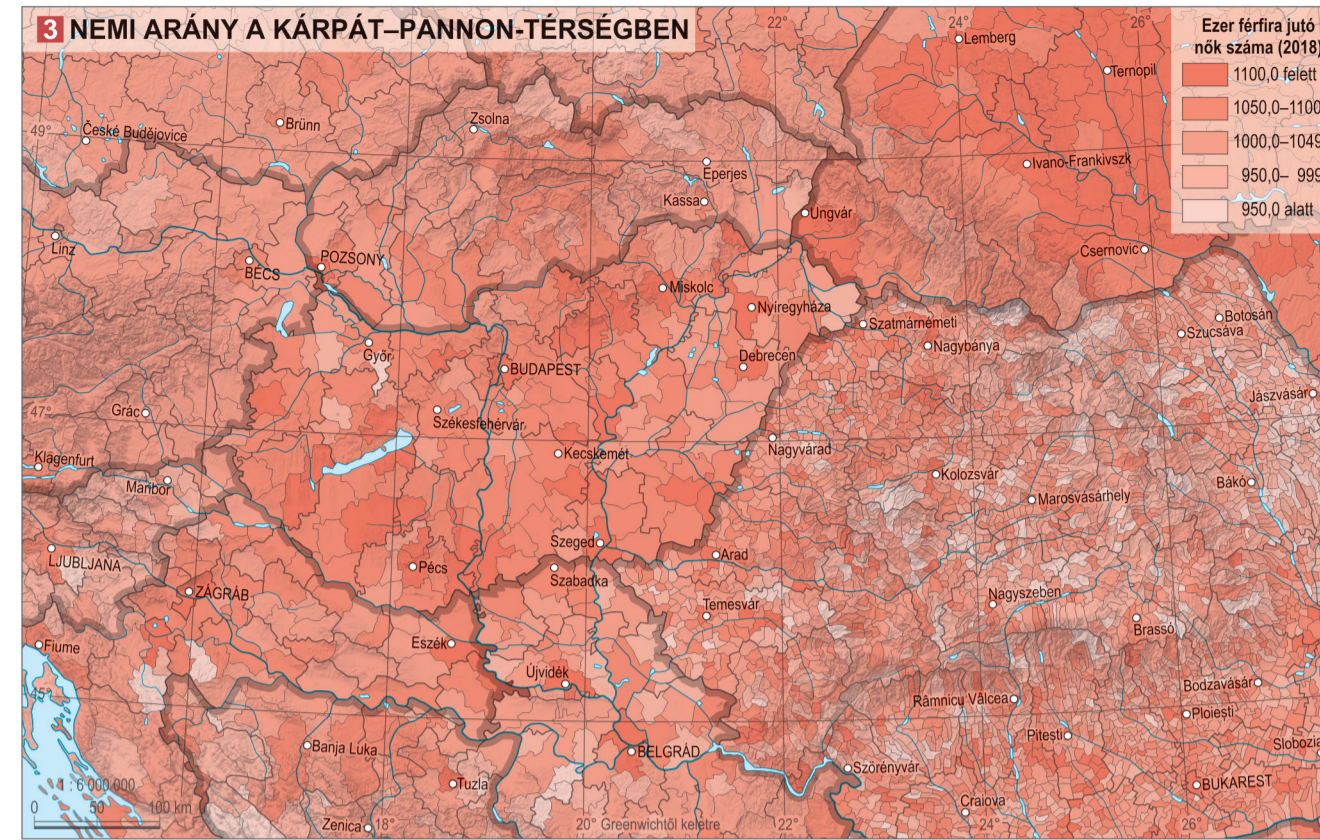
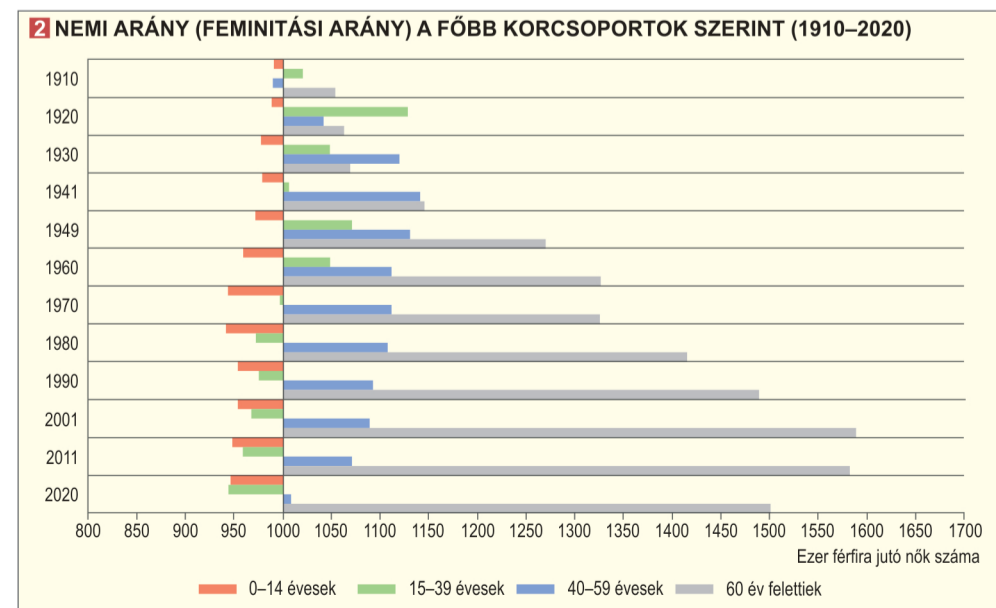
Hazánk, a Kárpát-medence népességét másfélszáz évvel ezelőtt csaknem tökéletes nemi egyensúly jellemezte, 1000 férfira 1002 nő jutott. A túlnyomórészt férfiakat érintő nemzetközi vándorlási veszteség következtében ez a feminitási index 1910-ben 1019-re, a világháborús veszteségek, a tömeges kivándorlás és a csökkenő termékeny-

1 A népesség nemek szerinti összetétele

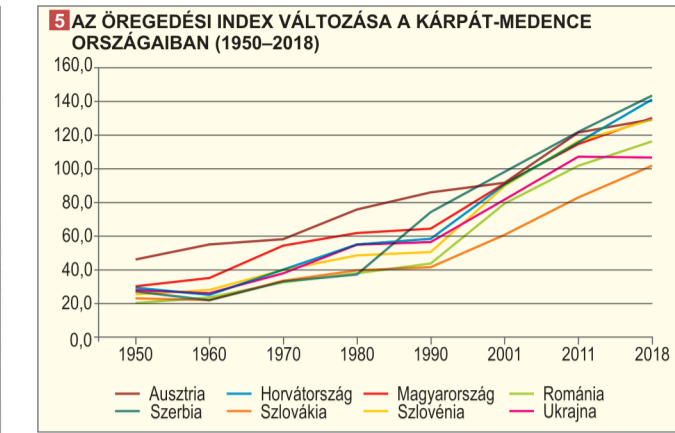
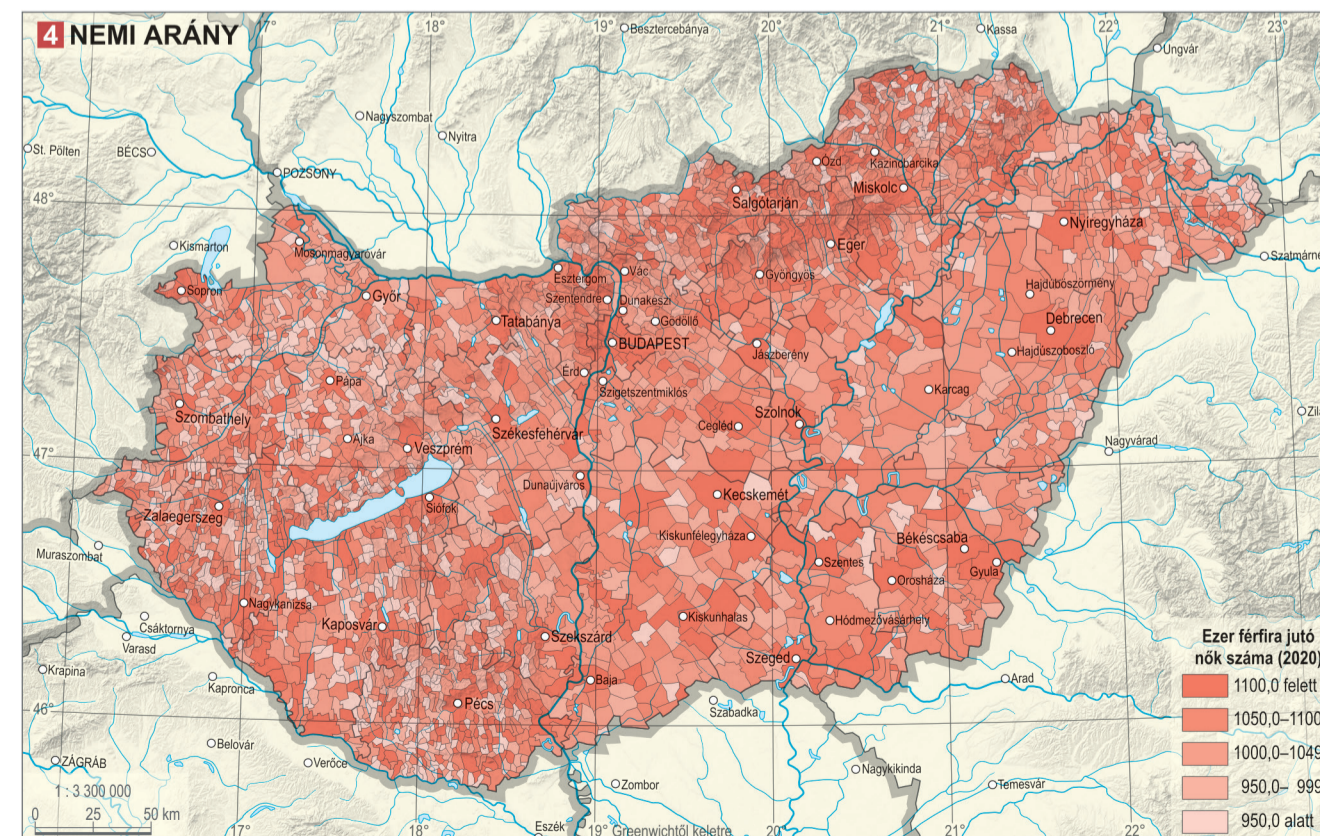
ség nyomában járó, felgyorsult előregedés miatt 2019-ben 1067-re nőtt. A mai országterületen a nemi arány torzulása 1910-ben még csekélyebb volt (1007 nő/1000 férfi), mint a fent említett Kárpát-medencei érték (1019), mert a korabeli tengerentúli, férfi dominanciájú kivándorlás inkább a Kárpát-medence periférikus területeit érintette [VI.1.1]. Az elmúlt évszázadban a feminitási index értéke a fentiekben említett okokkal összefüggésben, de főként a korán (már 1981-től) bekövetkező természetes fogyás, felgyorsult előregedés miatt Magyarországon a Kárpát-medence átlagát meghaladó mértékben nőtt és érte el eddigi maximumát (1105,2) 2010-ben. Attól kezdve, főként a férfiak halandósági mutatóinak (pl. a születéskor várható élettartam értékének [2]) javulása eredményeként, a nemi arány is kedvezőbbé vált (2020-ban 1087,2 nő/1000 férfi, [VI.1.1]).

A nemek közötti egyensúly felborulásának több negatív következménye van: romlanak a párválasztási, házassági esélyek, csökken a reprodukció, nő az egyedülállók száma, és munkaerőhiány léphet fel valame-

lyik nemen belül. Emellett az egyes korcsoportokban is felborulhat a férfi/nő egyensúly, nagy terhet róva a mindenkori államra és annak szociális ellátórendszerére. A 0–14 éves korosztályra mindig fiútöbblet volt jellemző, mivel az újszülöttek körében nagyobb a fiúk száma a lányokénál [VI.1.2]. A 15–39 éves korosztályra csak 1970-től jellemző a fiútöbblet, míg a 40–59 évesek körében ugyanez csupán egyszer, 1910-ben fordult elő. A 60 éves vagy idősebb népesség körében azonban mindig több volt a nő, mint a férfi, és az index értékének 1970-től induló gyors növekedése a férfiak magasabb időskori halandóságát tükrözi. A nemi arányoknak az elmúlt évtizedben győzelmét a feminitási index csökkenése elsősorban az idősebb korosztályok esetében feltűnő.

A Kárpát-medence hozzávetőleg az európai átlagnak megfelelő feminitási értéke (1067) jelentős térbeli eltéréseket takar. A nemi arány átlagát a magyarországi érték (1090) jelentősen, a pannon-horvát területek és Kárpátalja (1081, illetve 1079) szűzterületen meghaladja. Szlovákia és a tágan értelmezett Erdély területén élő népesség esetében ez az index (1048) jelenleg olyan kedvező értéket mutat, amilyen a mai magyarországi területen lakóira csupán az 1930-as évek elején volt jellemző. A néhány tucat járástól eltekintve nőtöbblettel jellemezhető Kárpát-medence területén is megfigyelhető, hogy különösen magas a feminitási index értéke a nagyobb városokban, melyekből az el-

jött létre [VI.1.4, vö. 15, 16, 17]. Hasonlóan magas feminitási index figyelhető meg a sokszor külföldieket is érintő időskori migráció célterületein (pl. a Balaton környéke, [6]) vagy éppen az elvándorlás sújtotta, többnyire fiatal férfiak által magára hagyott, elmaradott vidéki térségek előregedett népessége esetében is (pl. a Palócöldön, az Alföld belső periferiáin). Ugyanakkor az is tény, hogy az ország településeinek közel harmadában – főként apró- és kisfalvakban – a férfiak száma meghaladja a nőkéét. Ezek egy részében a jelenség mögött az átlagot meghaladó termékenységű roma lakosság állhat. Magyarországon a többségű falvainak tetemes részében fiútöbblettel regisztráltak [VI.1.4, vö. VI.3.8.]. A jelenség kapcsán megjegyzendő, hogy sok, etnikailag vegyes lakosságú falu esetében a roma népességnek köszönhető fiútöbblet semlegesíti, hogy az előregedett helybeli nem roma lakosságban a nők vannak többen.

A népesség életkor szerinti összetétele

A demográfiai struktúrák és folyamatok szinte mind egyikét alapvetően meghatározza a népesség életkor (és nemek) szerinti megoszlása, mely különösen jelentős a házasságkötési, háztartás- és családalapítási, gyermekvállalási esélyek felmérésénél, a gyermek- és időskorú népesség eltartása terhének becslésekor, az óvodás, iskoláskorú népesség, munkába lépő keresők számának előrejelzéséhez, általában a munkaerőpiaci helyzet elemzéséhez.

A népesség korösszetételét alapvetően a kulturális tényezők által erőteljesen befolyásolt elvándorlások és halálások eredője, azaz a természetes népmozgalmak (természetes szaporodás vagy fogyás) határozza meg. Ugyanakkor e tekintetben a munkaképes korúak esetében komoly szerepet játszanak a főként fiatalokat érintő, önkéntes vándorlások is, melyek a migrációs célterületeken a népesség összetételének fiatalodásához vezetnek, a kibocsátó térségekben az előregedési folyamatot erősítik. Ezzel ellentétes hatású lehet az időskori vándorlás, amely éppen a migrációs célterületeken járulhat hozzá a helyi lakosság előregedéséhez.

Az emberi életkort – alapvetően biológiai alapon – gyermek-, felnőtt- és időskorra szokás tagolni, ami a statisztikában többnyire a 0–14, 15–64 évesek, illetve 65 évesek és idősebbek csoportjának felel meg [2].

2 Három generáció találkozása

Átlagéletkor: egy adott területen élő lakosság minden tagjának életkorából képezett számtani középérték.
Medián életkor: az az életkor, amely a vizsgált népességet pontosan két egyenlő csoportra osztja.
Billeter index: $((P_{0-14} - P_{50+}) / P_{15-49}) \times 100$, amelyben P az adott csoporthoz tartozó népesség száma. Az alsó indexben lévő számok pedig a még nem (0–14), a már nem (50+) és a termékeny korú (15–49 éves) népességet jelölik. Az index a generációk egymáshoz való arányáról és a népesség korösszetétel szerint várható fejlődési tendenciáiról ad képet. Minél magasabb az index értéke, annál fiatalabb a népesség. A mutató negatív értéke pedig azt jelzi, hogy az 50 évesek és idősebbek száma magasabb, mint a 15 évesnél fiatalabbaké.

Eltartási (korfüggőségi) arányszám (ráta): a nem munkaképes (improduktív) korúaknak a munkaképes (produktív) korú népességhez viszonyított arányát mutatja. Minthogy a nem munkaképes korú népesség két összetevőből (gyermekből és idősekből) áll, megkülönböztethetjük a gyermekkorú (0–14 éves) és idősorú (65+ éves) népesség eltartási arányszámát: $(P_{0-14} / P_{15-64}) \times 100$, illetve $(P_{65+} / P_{15-64}) \times 100$.
Öregedési index: $(P_{65+} / P_{0-14}) \times 100$, amely az időseknek a gyermekekhez viszonyított arányát fejezi ki, és az előregedés folyamatát méri.
Korfa: a népesség nemenkénti koreloszlását ábrázoló szalagdiagram. A részletes korfa az elmúlt évtizedekre jellemző termékenységi, halandósági és vándorlási folyamatokat együttes lenyomatának is tekinthető. A piramis alakú korfa a fiatal korösszetételű népesség sajátossága. A harang alakú stagnáló népességről tanúskodik, amelyet az idősebb emberek számának emelkedése jellemez. Az urna (hagyma) alakú korfa fogyó, alacsony gyermekszámú népességre utal.

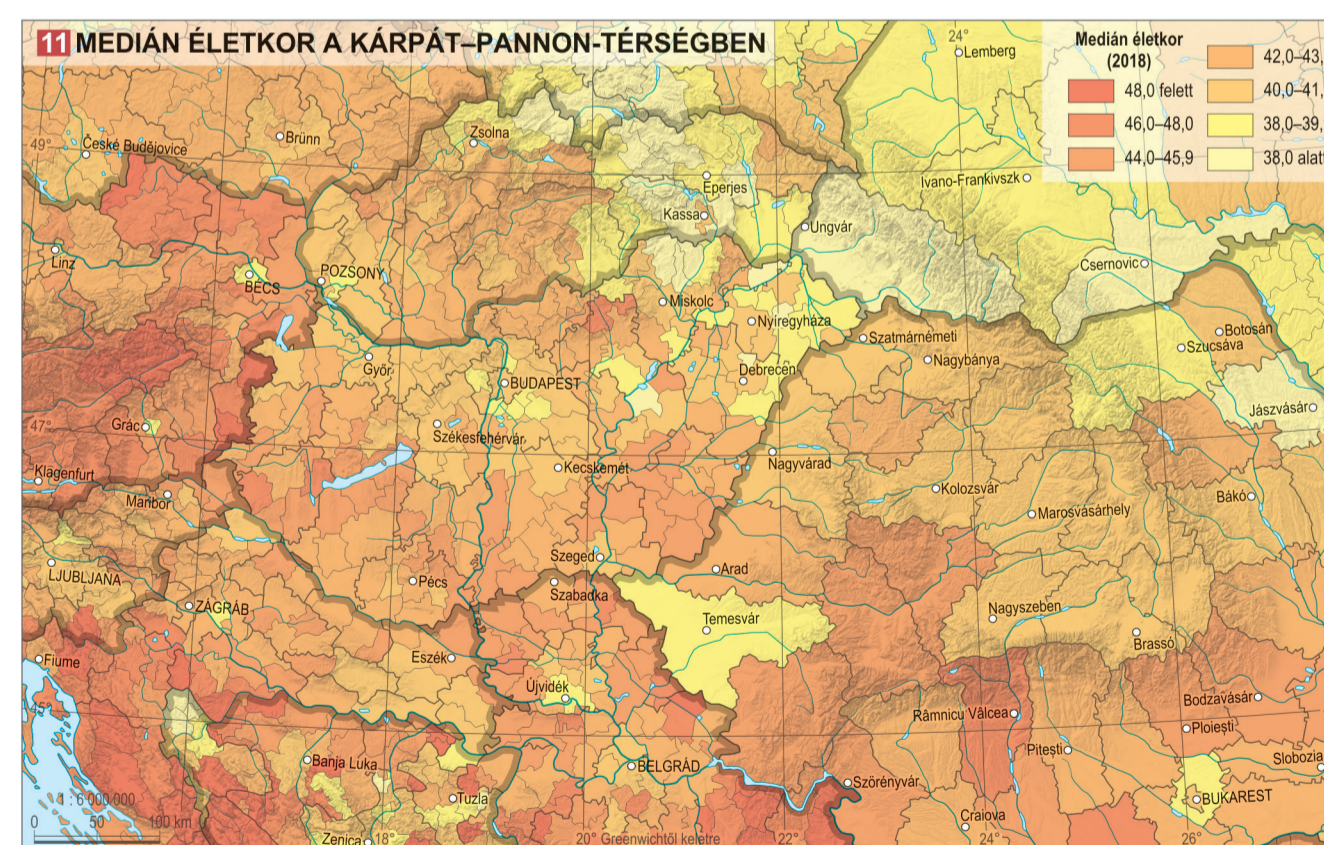
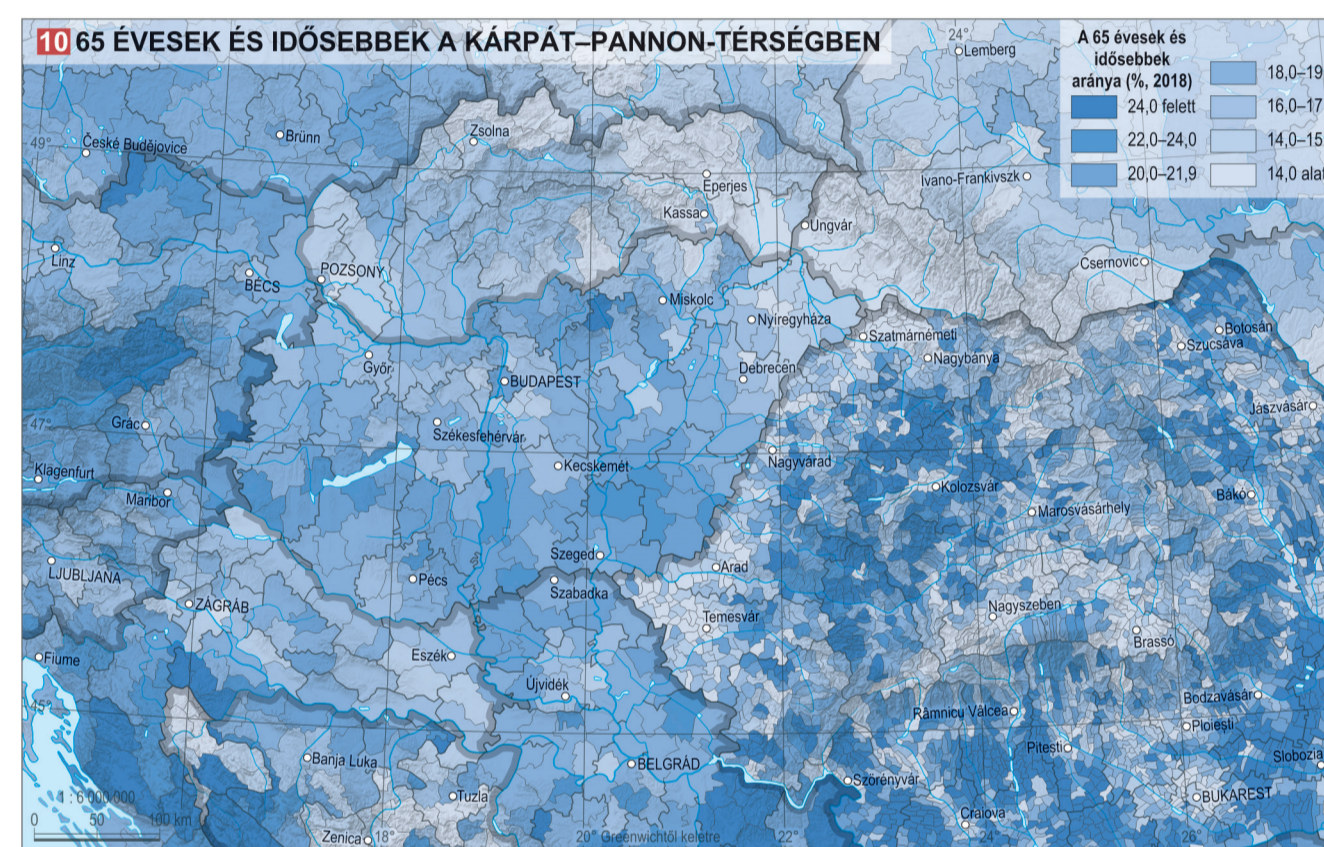
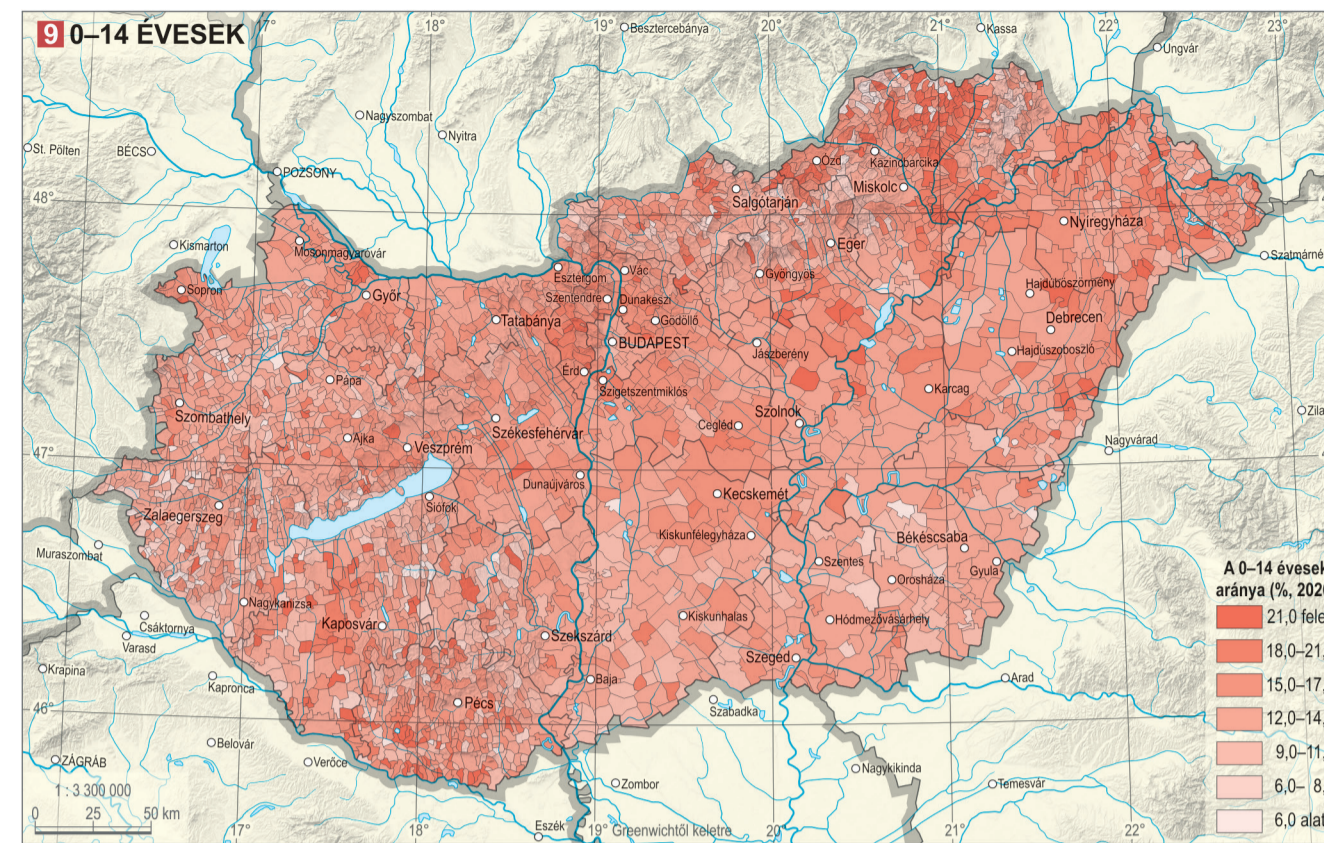
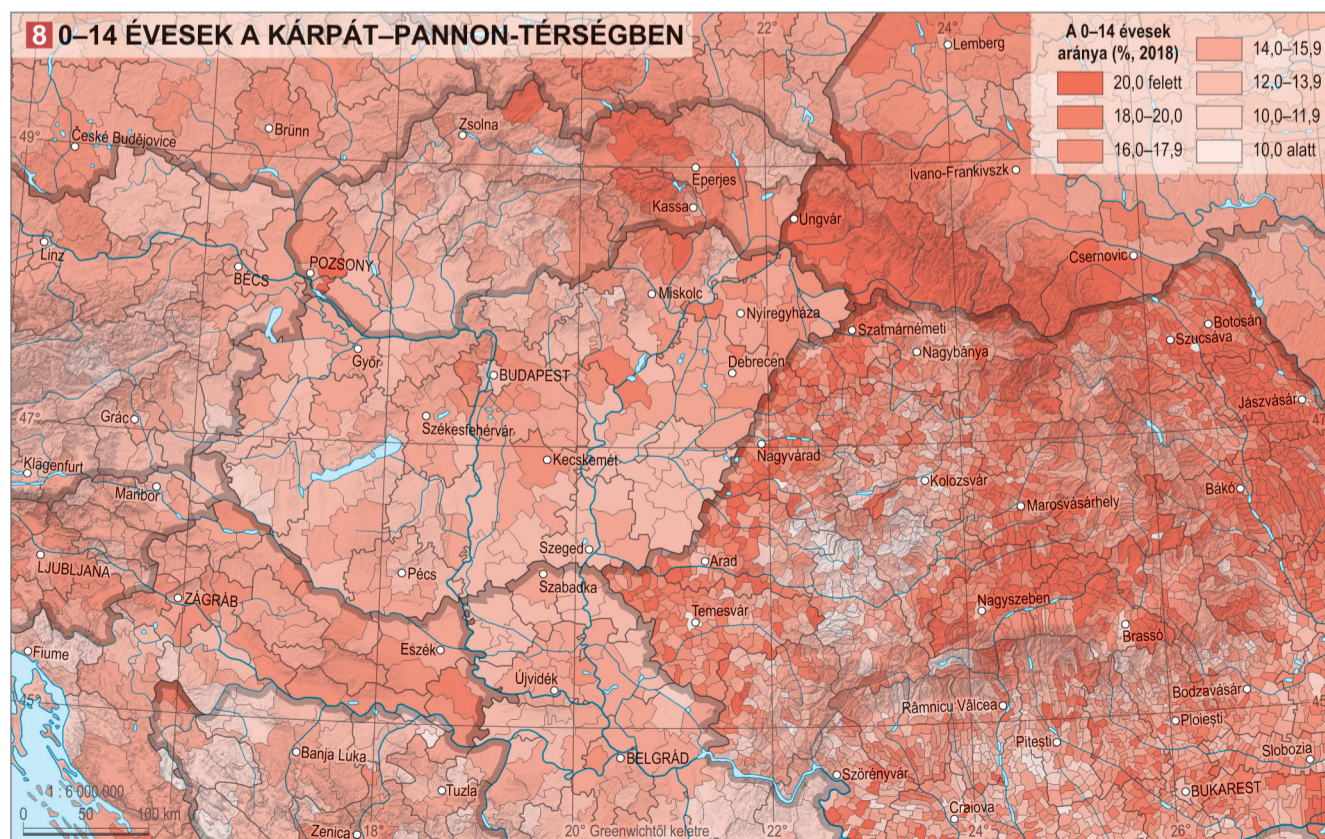
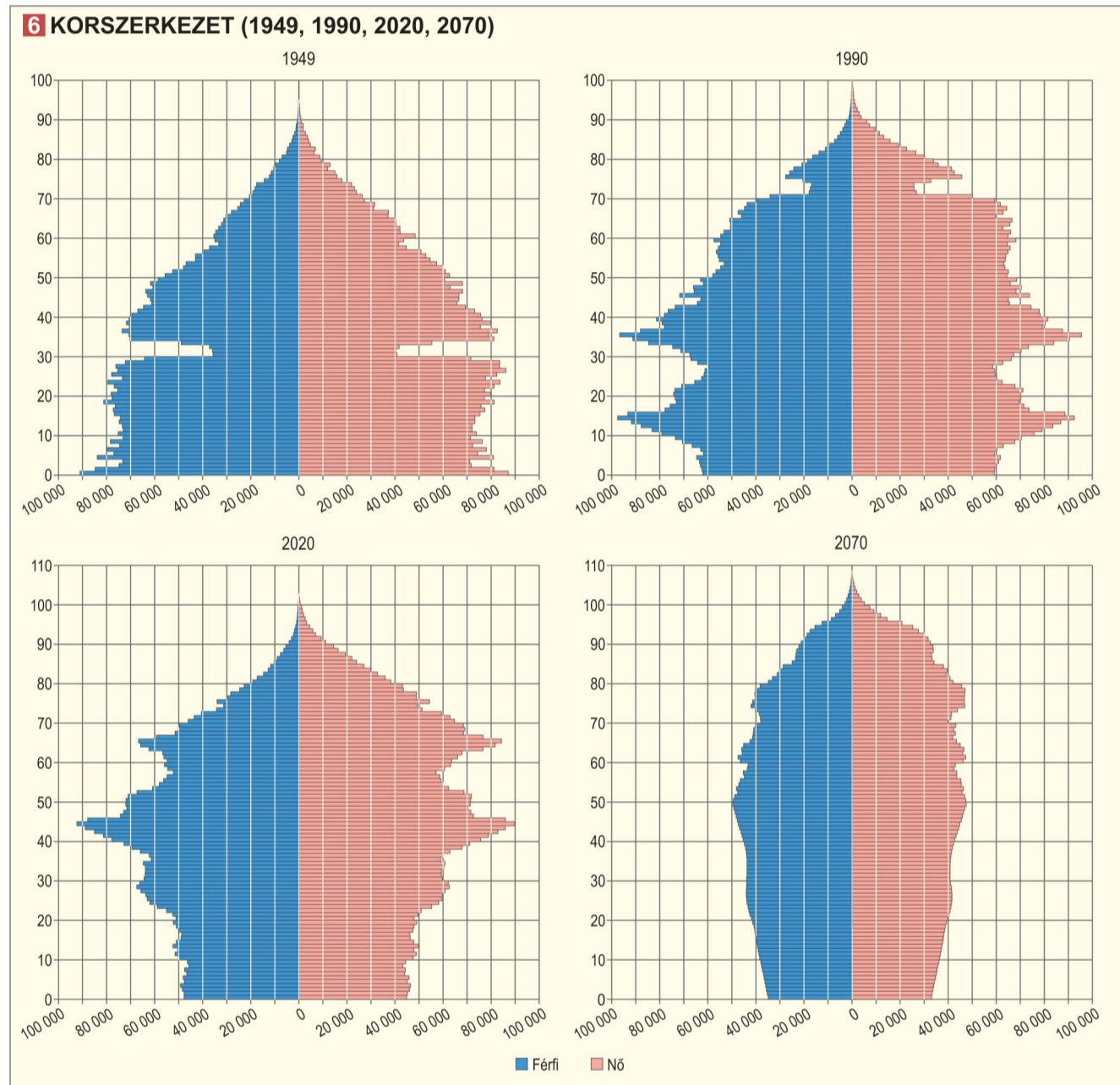
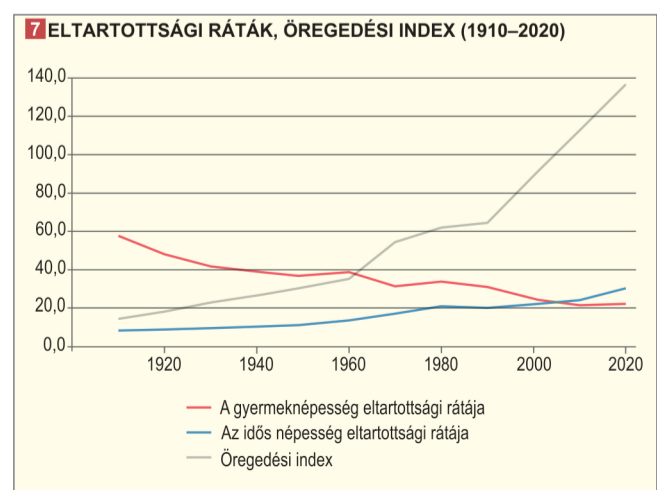
Ratkó-korszak: Ratkó Anna (1903–1981) szövegíró, kommunista szakszervezeti vezetőről, 1949–1953 között népjóléti, és egészségügyi miniszterrel elnevezett népesedéspolitikai időszak (1950–1956). A terhességmegszakítás (abortusz) rendkívül szigorú tiltása és a gyermektelenségi adó bevezetése eredményeként az 1950-es évek első felében Magyarországon a születések száma különösen megnőtt. Az ekkor születetteket szokás Ratkó-gyerekeknek, az 1970-es évek első felében világra jötteket pedig Ratkó-unokáknak hívni.

Különböző céllal végzett kutatásokban előfordult, illetve előfordul még a munkaképes (15–64), szülőképes (15–49 éves nők) és hadköteles korúak (18–50/60 éves férfiak) kategóriája is.

A korszakvizsgálatokhoz számos egyszerűbb és bonyolultabb adatot, mérőszámot, indexet, ábrázolási módot szokás alkalmazni, melyeket három csoportba sorolhatunk. Az elsőbe a legegyszerűbb, könnyen elérhető adatok, egykomponensű indexek tartoznak, például az egyes korcsoportokba tartozók arányának %-os kifejezése. A második csoportba a bonyolultabb, több összetevőből álló indexeket sorolhatjuk; ilyenek például az átlagéletkor, medián életkor, Billeter-index, eltartási (korfüggési) arányszám, öregedési index. A korszakvizsgálatok harmadik, vizuálisan leginkább látványos módja a népesség nemenkénti koreloszlását ábrázoló, ún. korfa.

A korszakvizsgálatok negatív következményeit röviden úgy jellemezhetjük, hogy az öregedő társadalmakban, így az európai országok túlnyomó többségében fokozatosan nő az idősorúak aránya és emiatt a munkaerőhiány is. Ennek következtében komoly teher nehezedik a nyugdíj-, az egészségügyi és a szociális intézményrendszerre, hiszen egyre nagyobb lesz a nyugdíjrendszer, az idősegeség-ügy, a szociális intézmények és az idősotthonok fenntartási költsége. Az előregedés – a férfiak nagyobb mértékű halálozása miatt – jelentősen torzíja a nemi arányokat is, egyre nagyobb nőtöbbletet eredményez. Ezek a következmények rákényszerítik az előregedő társadalmak kormányait a nyugdíj- és társadalombiztosítás átszervezésére, a munkajogi törvények, a pénzügyi szolgáltatások, a családpolitika felülvizsgálatára, esetenként a termékenység növelését célzó intézkedésekre.

A termékenység csökkenése és a várható életkor kitolódása miatt világszerte megfigyelhető a népesség – különböző mértékű – öregedése. Ennek következményeként a gyermekkorúak aránya 1950 és 2020 között Földünkön 34,3%-ról 25,4%-ra zuhant, párhuzamosan az idősorúak arányának 5,1%-ról 9,3%-ra emelkedésével. Európa esetében ez alatt a hét évtized alatt

a 0–14 évesek aránya 26,3%-ról 16,1%-ra csökkent, a 65 éveseké és idősebbeké pedig 8,4%-ról 19,1%-ra emelkedett. A Kárpát-medencében az előregedés üteme 1910 és 2018 között hasonló volt az európaiéhoz: a gyermekek aránya 1910-ben 35,5%, 2018-ban 15,0%, az idősek aránya 1910-ben 5,0%, 2018-ban 17,5%.

A gyermekkorúak eltartási arányszámának világátalaga jelenleg sokkal nagyobb (39), mint az időseké (14,3). Európában fordított a helyzet (gyermek 24,8, idős 29,5). Az előregedésnek a világátalaghoz viszonyított, különösen nagy mértékű mutatók a demográfiai indikátorok is: medián életkor (2020-ban: világ 30,9, Európa

42,5), Billeter-index (2020-ban: világ 2,5, Európa –53,1), öregedési index (2020-ban: világ 36,7, Európa 119).

A Kárpát-medence területén 1910-ben a népességnek még csak 16,7%-a volt 50 év feletti és 35,5%-a 14 éves vagy fiatalabb, mely akkor 39,5-ös Billeter-indexet eredményezett, messze kedvezőbbet, mint 2018-ban (–46,3). Az 1910 és 2018 közötti időszakban a gyermekek eltartási terhe 59,9-ről 22,3-ra zuhant, míg az időseké 8,5-ről 25,9-re nőtt. Ennek megfelelően az öregedési index értékének rendkívüli növekedése (14,2-ről 116-ra) jól összegezte a hazánk népességének korszerkezetében az elmúlt több mint egy évszázad során lejajlott változásokat. A Kárpát-medence egyes országai, régiói között számottevő különbség figyelhető meg az előregedés mértékét tekintve. A gyermekkorúak aránya legmagasabb, az idősorúaké pedig legalacsonyabb Kárpátalján (20%, illetve 11,8%) és Szlovákiában (15,7%, illetve 16%). Hozzájuk képest a Vajdaság, Magyarország és Pannon-Horvátország mutatói jóval kedvezőlenebbek (14,4–14,8, illetve 19,2–19,7). A medián életkor térségünk országában az elmúlt hét évtizedben általában az európainak megfelelő mértékben nőtt, annyi eltéréssel, hogy a 20. század harmadik negyedében a vendégmunkás-beáramlás (pl. Ausztria), illetve a népesedéspolitikai beavatkozások, magasabb termékenység okán (pl. Románia, Magyarország, Szlovákia) az előregedés mértéke még elmaradt az európai szinttől. E mutató értéke jelenleg a legfiatalosabb korösszetételű Szlovákiában és Ukrajnában a legalacsonyabb (2020-ban 41,2), míg Szlovéniában és Horvátországban a 44,5, illetve 44,3 éves életkor osztja két egyenlő részre a helyi népességet. Hasonló különbségeket tükröz az öregedési index 1950–2018 közötti változása is VI.1.5. Az 1980-as évekig az idős- és gyermekkorú népesség arányát összevető mutató a legmagasabb értéket Ausztriában és Magyarországon érte el, s ezekhez az országokhoz az 1990-es években lezajlott délszláv háborúk következtében Szerbia, Horvátország és Szlovénia is felzárkózott.

Magyarország népességének korfája 1910-ben egyértelműen piramis alakú volt, de az 1920. évi népszámlálás már jól mutatta a születéseknek az első világháborúval összefüggő hiányát. Ez a hiány látszik még az 1949. évi korfán is, amelyen a 30–33 évesek száma szembevetően alacsony VI.1.6. Magyarországon is megfigyelhető, hogy az I. világháborúban tapasztaltakkal szemben a II. világháború alatt összességében alig csökkent a születések száma, s így a gyermekkorúak száma sem zsugorodott jelentősen. A 20. század második felében felgyorsult előregedés és az 1950-es években lezajlott állami népesedéspolitikai beavatkozás (ún. Ratkó-korszak) hatásait tükrözi az 1990. évi korfa. Különösen feltűnő az 1950-es évek Ratkó-szüllőiteinek, illetve az ő, 1970-es években született gyermekeiknek a nagy létszáma. Az I. világháborús hiányok itt még látszanak a korfa tetején, a 70–73 évesek körében, de a 2020-as korfáról már eltűntek. A 2020-as korfa alakja egyértelműen egy fogyatkozó népesség lenyomata. A népesség-előregedés adatai szerint 2070-re a magyarországi népesség korfája – a fogyó, különösen előregedő, alacsony gyermekszámú népességre jellemzően – urna alakú lesz.

A fentiekben említett demográfiai mutatók elmúlt évszázadbéli változása Magyarországon ma területen meglehetősen hasonló a Kárpát-medence egész népességének átlagához. 1910 és 2019 között a gyermekkorúak aránya 34,8%-ról 14,6%-ra zuhant, ami a gyermekkorúak eltartási (korfüggőségi) arányszámát ez idő alatt 57,7-ről 22-re csökkentette VI.1.7. Ugyanakkor az idősorúak aránya 5%-ról 19,4%-ra, az idősek eltartási arányszámára 8,3-ról 29,3-re nőtt. A KSH Népeségtudományi Kutatóintézetének 2018-ra végzett előre-

3 A jövő reménye, a gyermekek

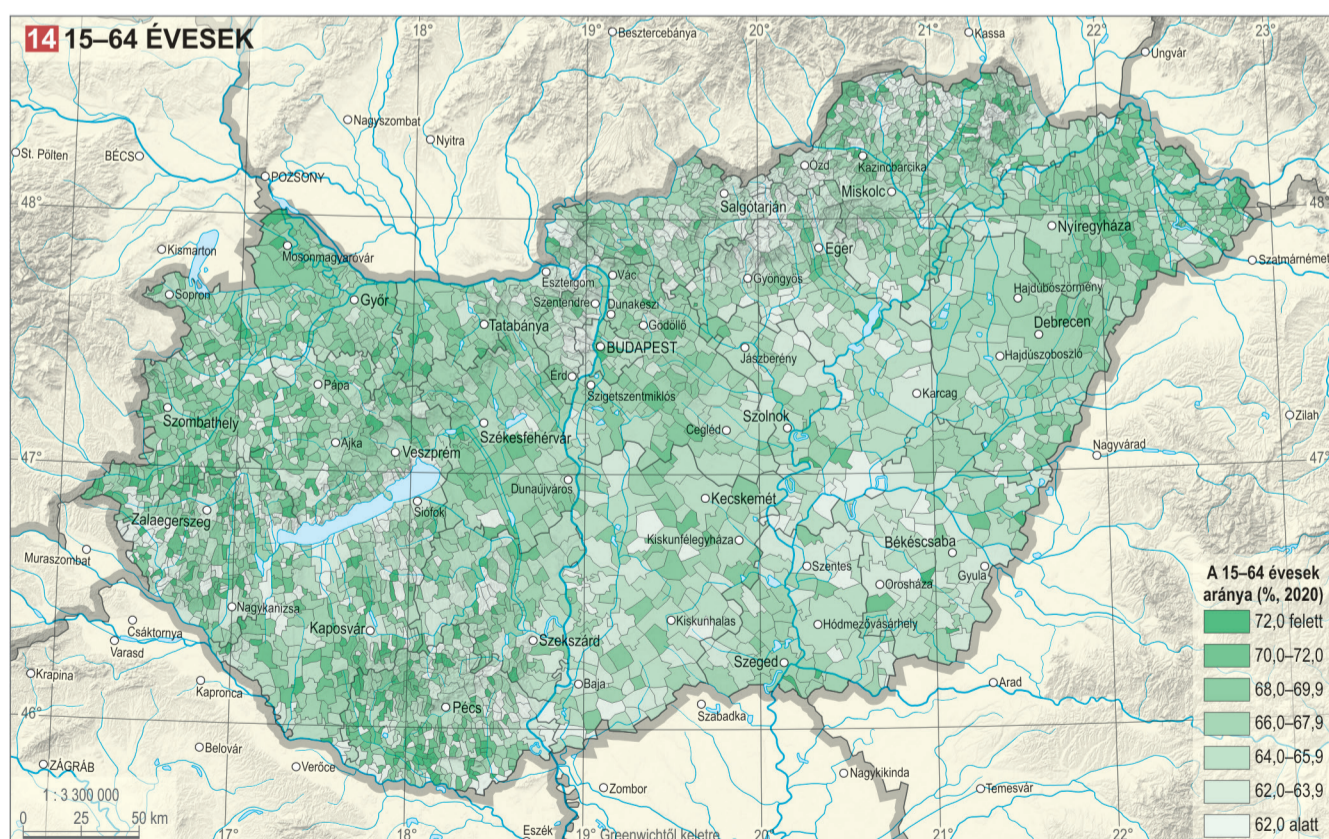
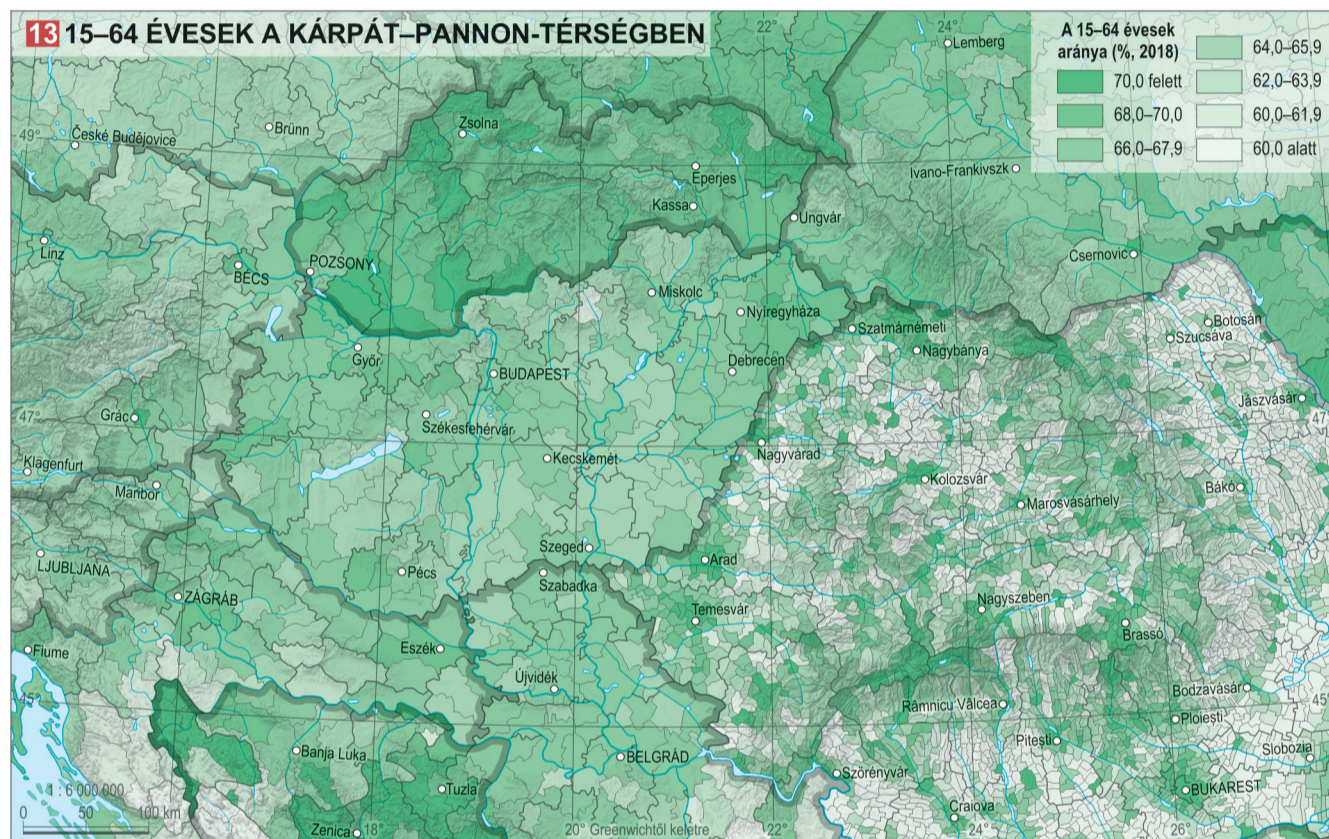
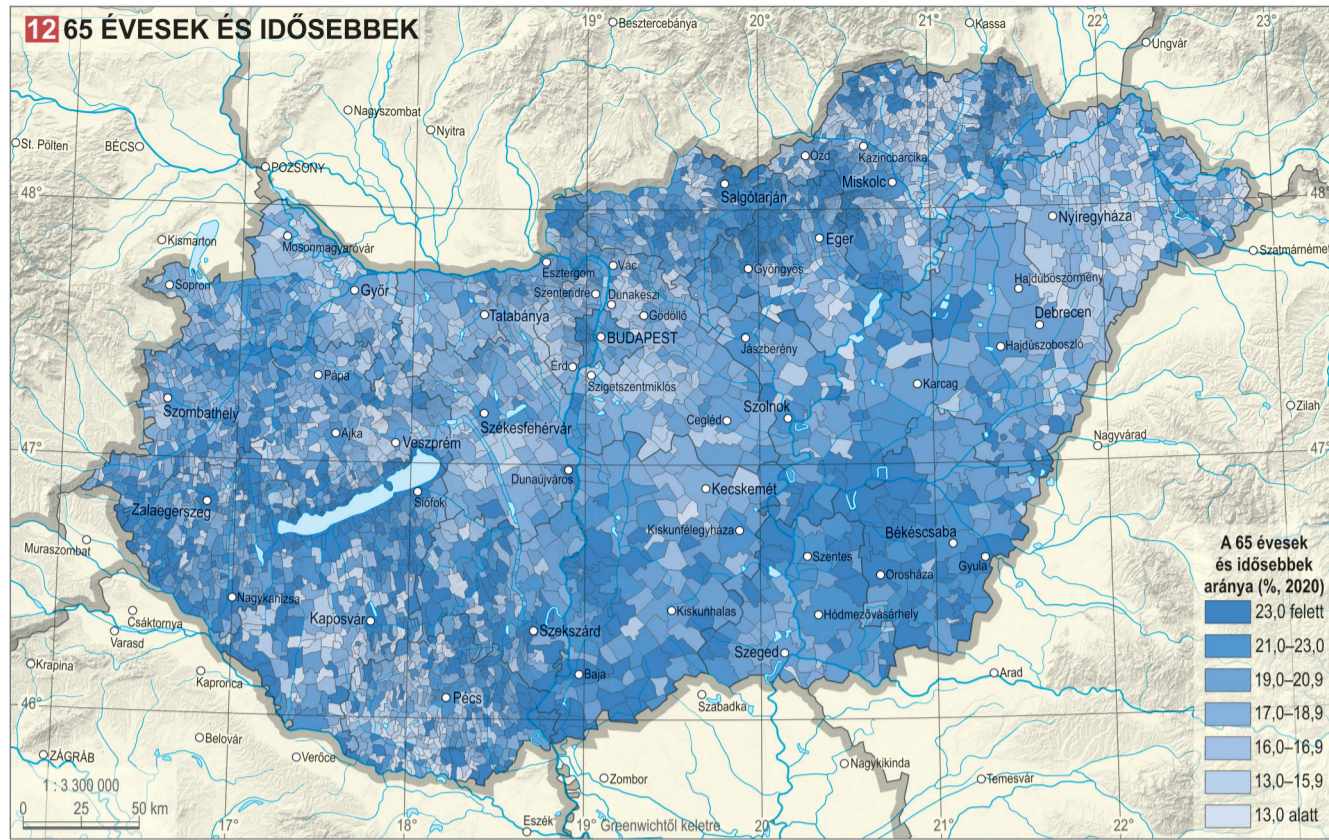
számítása szerint míg 2011-ben négy munkaképes korú tartott el egy időskorút, addig 2070-ben már két munkaképes korú fog eltartani egy idős polgárt. A gyermekkorúak eltartási rátája az előreszámítás szerint nem fog lényegesen változni, a gyermekkorúak száma körülbelül negyede lesz a középső (felnőtt, aktív) korcsoporténak. Mivel a Ratkó-korszak népesebb csoportja most hagyja el a középső korosztályt, gyermekeik pedig 30 év múlva érik el a nyugdíjkorhatárt, ez jelentős arányváltozással fog járni, és így a következő 50-60 évben a demográfiai öregedés újabb hulláma éri el Magyarországot. A nagy korcsoportokat termékenységi változásokat jelez: értéke 1910 és 2019 között 37,6-ról 52,4-re csökkent. E mutató értéke 2001 óta a negatív tartományban van, ami azt jelenti, hogy a termékeny kornál idősebbek száma nagyobb, mint a termékeny kor előtt állóké. Az ország mai területén a népesség átlagéletkora ez idő alatt 27,2-ről 42,8 évre nőtt, a gyer-

4 Az ezredforduló óta Magyarországon több az idős, mint a gyermekkorú

mekek és idősök arányát egymáshoz viszonyító öregedési index értéke pedig 14,4-ről – a Kárpát-medence átlagát (116) is meghaladva – 133-ra ugrott.

A népesség korösszetétele a Kárpát-medencében is jellegzetes területi mintázatot mutat. A gyermekkorúak (0–14 évesek, 3) aránya és eltartási (korfüggőség) rátája, illetve a nyers elvészülési arányszám nagyjából hasonló térbeli elrendeződésű VI.1.8 5. A tartósan magas termékenységű, átlag feletti gyermekáldással rendelkező területeken természetesen magas a 0–14 éves népesség aránya és az ezzel járó anyagi teher. Ilyen területeket találunk történelmi örökségként a Kárpátok északi, északkeleti (Árvától Máramarosig húzódó), szlovák-, ruszin-, románlakt területein, a horvátországi Muraközben, Kelet-Szlavóniában, valamint a viszonylag szerényebb képzettségű, számottevő roma népesség által lakott vidékeken (pl. Kelet-Szlovákia, Északkelet-Magyarország, Közép-Tisza-vidék, Erdélyi-medence és Partium). A gyerekkorúak aránya hasonlóan magas az ún. szuburbanizációs ki-

költözések eredményeként egyes nagyvárosok (pl. Budapest, Pozsony, Kassa, Nagyvárad, Arad, Temesvár, Kolozsvár, Nagyszombat, Brassó, Újvidék, Zágráb) környékén is. Magyarországon mai területén a gyermekkorúak aránya az országos átlagot (14,6%) kétszeresen meghaladva 30% fölötti 24. jórészt roma többségű te-

lepülésen. Ugyanakkor hét faluban nem él gyermek, 43-ban pedig arányuk még az 5%-ot sem éri el. A 0–14 évesek aránya átlag fölötti a települési bontású térkép szerint VI.1.9, a halmozottan hátrányos helyzetű, alacsony képzettségű cigány népesség által nagy arányban lakott területeken (pl. Észak-Nógrád, Ózd, Putnok

5 A 15–64 év közöttiek egy évszázada a népesség kétharmadát jelentik

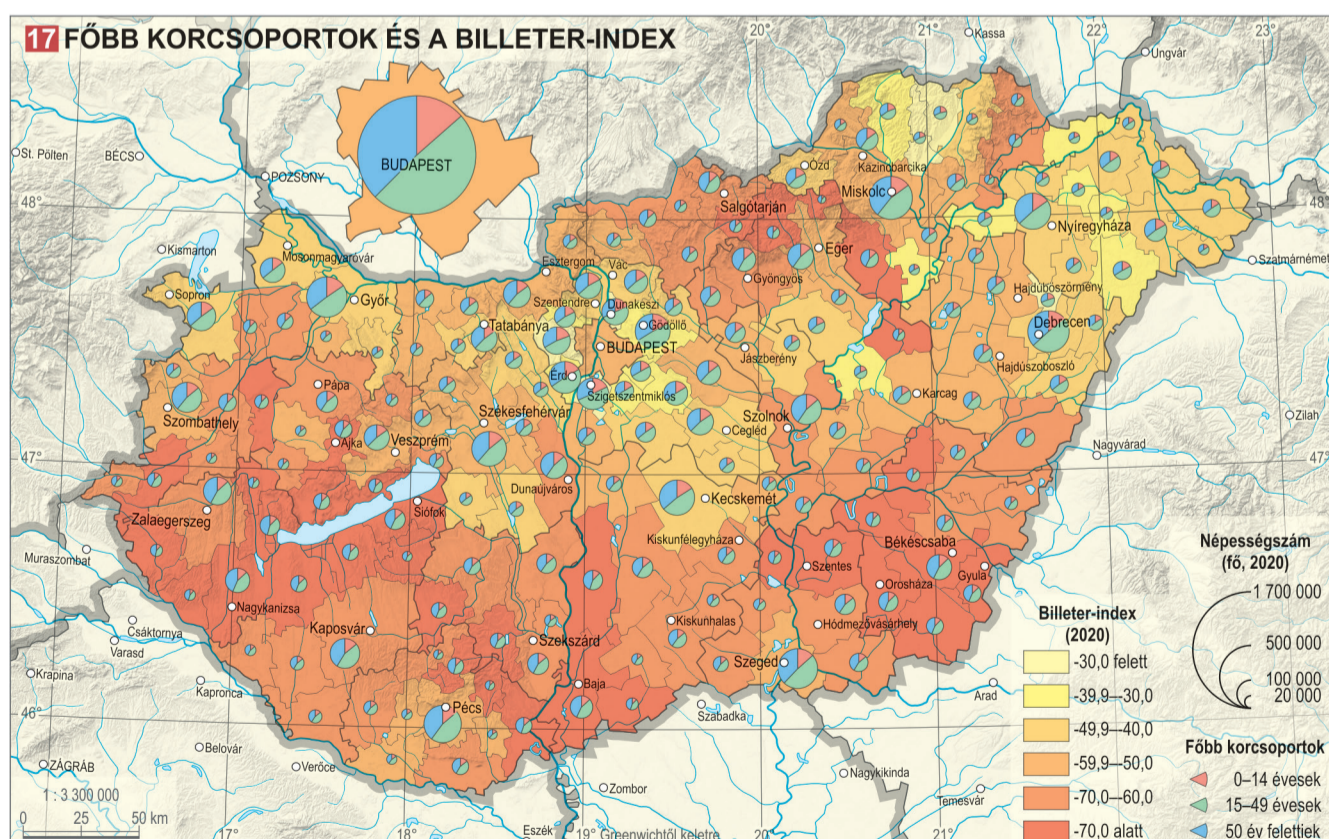
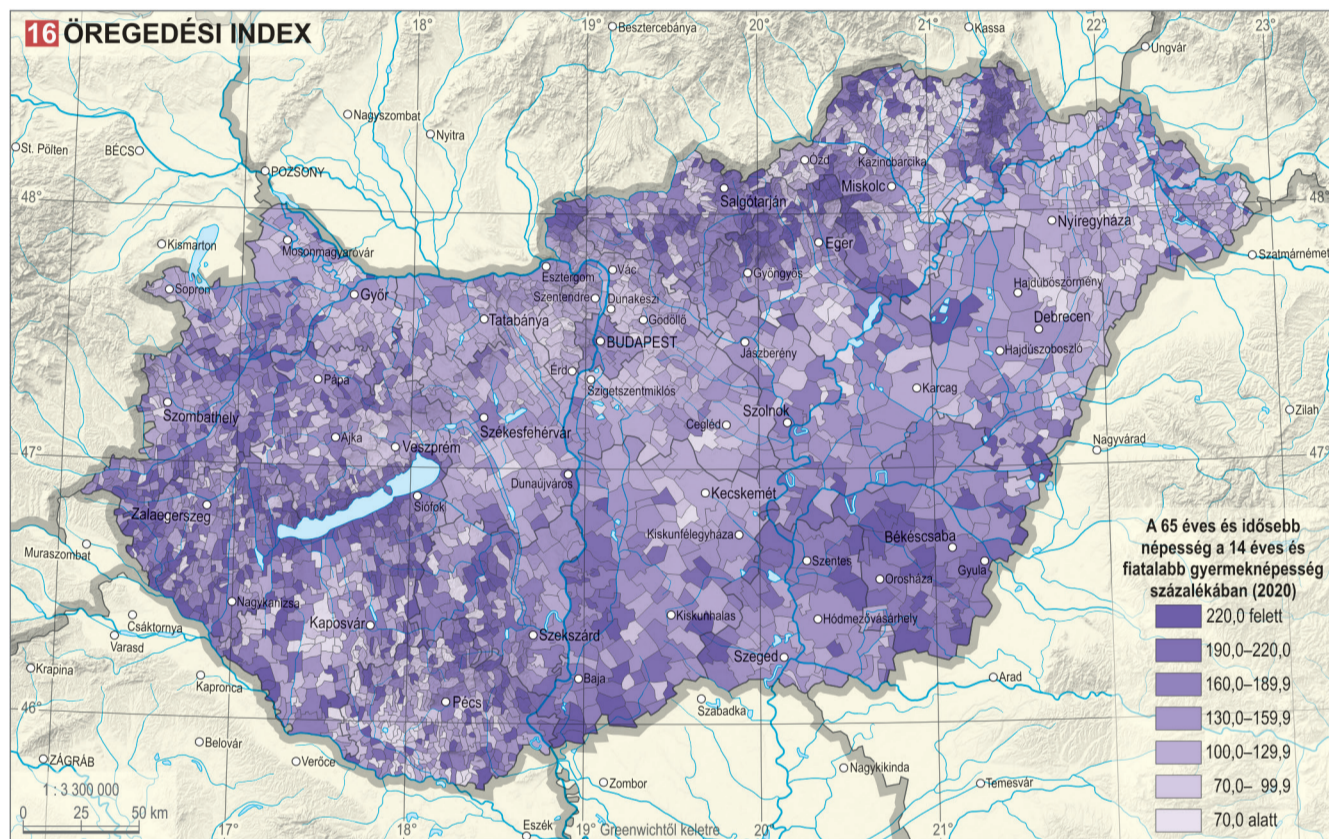
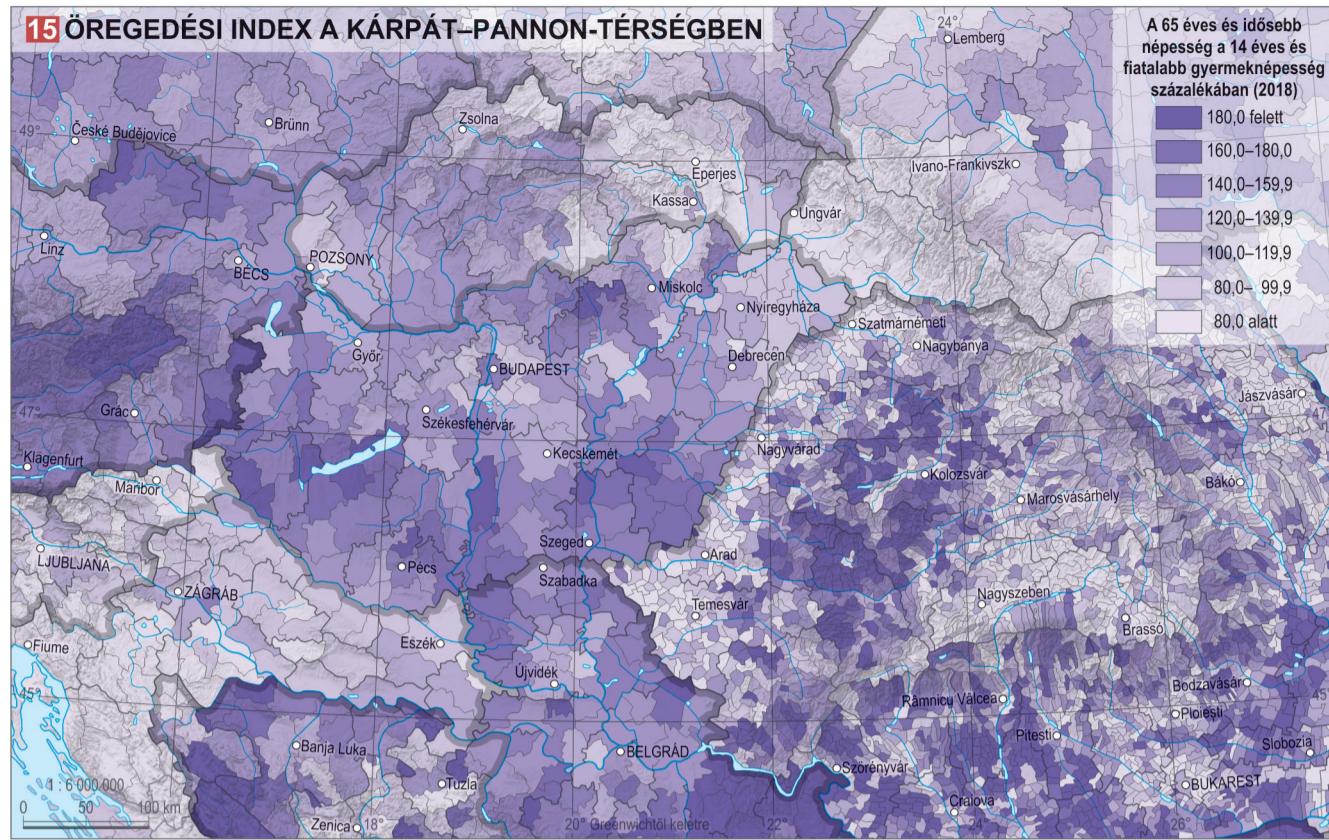
vidéke, Cserehát, Bodroghöz, Rétköz, Szatmár, Közép-Tisza-vidék, Délnyugat-Dunántúl), Budapest agglomerációjában és a megyeszékhelyek környékén.

Az idős (65 éves és öregebb, 4) népesség aránya és eltartási terhe, valamint a lakosságot két egyenlő részre osztó medián életkor is szinte azonos területi képet mutat VI.1.10, VI.1.11. E mutatók értéke különösen magas a fiatalok elvándorlása miatt kiváltképp sűjtött belső periferiákon, határvidékeken (pl. Örvidek, Muravidék, Dinári-hegységek, Dunántúli-dombszék, Palócföld, Körös–Maros köze, Dél- és Kelet-Bánság, Erdélyi-sziget-hegység, Szamoshat). Magyarországon az idősök aránya 26 faluban haladja meg az országos átlag (2018: 18,9%) dupláját, viszont 20 fiatalos korösszetételű településen 5% alatt marad. A települési részletességű térképen VI.1.12. kirajzolódnak azok a periférikus fekvésű, elvándorlás sújtotta területek, ahol a 65 évesek és idősebbek aránya átlag fölötti: félreeső fekvésű, romák által kevésbé lakott falvak az Északi-középhegységben, a Körös–Maros közén, a Duna–Tisza köze déli részén, Baranya, Tolna és Somogy közös határvidékein és Délnyugat-Zalában. Ezen kívül az időskori migráció kedvelt célterületein is az átlagnál jóval magasabb az idősök aránya (pl. Balaton környéke, Budapest hegyvidéki villanegyedei: I., II., XII. kerület).

A 15–64 éves (fiatal és felnőtt, aktív) korú népesség 5 aránya a fentiekkel összhangban a kevésbé fiatalos korösszetételű és nem különösebben előregedett vidékeken, valamint általában az elmúlt évtizedek migrációs célterületein, urbanizációs magterületein, vagyis a nagyvárosokban, megyeszékhelyeken és környékükön magas VI.1.13, VI.1.14.

Az öregedési index értéke jobbra ott a legalacsonyabbak, ahol a 0–14 éves korúak aránya és a születési arányszám a legmagasabb VI.1.15, VI.1.8, 5. Ilyen területeket találunk Szlovákia keleti felében (Árva, Szepes, Sáros, Abauj, Dél-Gömör), Pozsony és Budapest agglomerációjában, Magyarország északkeleti periferiáin, a Közép-Tisza-vidéken, Dél-Erdélyben, a bányászati és partiumi nagyvárosok (pl. Temesvár, Arad, Nagyvárad, Szatmárnémeti) környékén, Beszterce-Nagyvárad megye északi részén. A legnagyobb fokú előregedést ezen index magas értéke (az idős népesség különösen nagy arányához hasonlóan) Szlovákia egyes északnyugati, hegyvidéki részein, az ausztriai Örvideken, Budapesten, a Palócföldön, országunk dél-alföldi, periférikus fekvésű területein, továbbá a Dunántúl délnyugati felében jelzi VI.1.16. Magyarországon 790 olyan település található, ahol a gyermekkorúak száma még meghaladja az idősekét, tehát az öregedési index értéke 100 alatti. Ugyanakkor 263 faluban olyan súlyos az előregedés mértéke, hogy e mutató az országos átlag (133) dupláját is meghaladja.

A termékeny korosztályba tartozókat az ennél fiatal-

labbak, valamint idősebbek számának különbségéhez viszonyított Billetter-index értéke Magyarország minden járásában negatív előjelű, ami azt jelenti, hogy a már termékeny korukon túl lévőik száma mindenütt meghaladja azokat, akik még termékeny koruk előtt állnak. A legkedvezőbb értékek az északkeleti, jelentős

részben romák által lakott abaúji, zempléni, szabolcsi (pl. Encsi, Szikszói, Nyírbátori, Baktalórántházi, Kemecei) járásokban, valamint a fővárosi agglomeráció egyes (pl. Szigetszentmiklósi, Dunakeszi, Budakeszi, Vecsei, Gödöllői, Gyáli) járásiban jelennek meg VI.1.17.

Magyarország Nemzeti Atlasza (MNA)

www.nemzetiAtlasz.hu

Szerkesztőbizottság

Kocsis Károly (elnök)
Klinghammer István (tiszteletbeli elnök), Nemerkényi Zsombor (titkár), Kincses Áron, Kovács Zoltán, Tóth Géza, Zentai László

Kartográfiai Tanácsadó Bizottság

Zentai László (elnök)
Bartos-Elekes Zsombor, Bottlik Zsolt, Buga László, Elek István, Gede Mátyás, Gercsák Gábor, Györffy János, Márton Mátyás, Orosz László, Török Zsolt Győző

MNA Társadalom kötet

Kötetszerkesztők

Kocsis Károly (főszerkesztő), Kovács Zoltán, Nemerkényi Zsombor, Kincses Áron, Tóth Géza

Fejezetszerkesztők

Bajmócy Péter, Bálint Lajos, Beluszky Pál, Boros Lajos, †Csatári Bálint, Dövényi Zoltán, Kocsis Károly, Kovács Zoltán, Őri Péter, Pál Viktor, Szabó Laura, Székely Gáborné, Tátrai Patrik

Szakmai lektor

Probáld Ferenc, Gercsák Gábor

Nyelvi lektor

Kálóczy Katalin, Gercsák Gábor

Borítóterv

Mezei Gáspár – CSFK Földrajztudományi Intézet, Kuti Ildikó – Civertan Bt.

Arculatterv, tipográfia

Kuti Ildikó – Civertan Bt.

Sokszorosítás

Pannónia Nyomda Kft.

A Magyar Nemzeti Atlasz 2021-es kiadásának címlapja, a szerkesztőbizottság tagjai: Kocsis Károly (elnök), Klinghammer István (tiszteletbeli elnök), Nemerkényi Zsombor (titkár), Kincses Áron, Kovács Zoltán, Tóth Géza, Zentai László

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a mű bővített, illetve rövidített változatainak kiadási jogát is.

A kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül sem a teljes mű, sem annak valamely része semmiféle formában, semmiféle nyelven nem sokszorosítható és nem publikálható.

Felelős kiadó: Kiss László főigazgató

Eötvös Loránd Kutatási Hálózat, Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont, www.csfk.org

© CSFK Földrajztudományi Intézet, www.mtafki.hu, Budapest, 2021

A Magyar Nemzeti Atlasz 2021-es kiadásának címlapja, a szerkesztőbizottság tagjai: Kocsis Károly (elnök), Klinghammer István (tiszteletbeli elnök), Nemerkényi Zsombor (titkár), Kincses Áron, Kovács Zoltán, Tóth Géza, Zentai László

A kiadvány megjelenéséhez támogatást nyújtott:
Magyarország Kormánya
Innovációs és Technológiai Minisztérium
Eötvös Loránd Kutatási Hálózat
Magyar Tudományos Akadémia

A kötet szerkesztésének lezárása: 2021. február 1.

ISBN 978-963-9545-55-7ö

ISBN 978-963-9545-63-2

MAGYARORSZÁG NEMZETI ATLASZA TÁRSADALOM

Szerzők	TÓTH GÉZA	HÁRÄNGUŞ, IULIA	SZABÓ BALÁZS
BAJMÓCY PÉTER	TÓTH PÁL PÉTER	HEGEDŰS VIKTOR	SZABÓ LAURA
BÁLINT LAJOS	TRÓCSÁNYI ANDRÁS	HORVÁTH ISTVÁN	SZENDE KATALIN
BELUSZKY PÁL	UZZOLI ANNAMÁRIA	ILCSIKNÉ MAKRA ZSÓFIA	SZÉKELY GÁBORNÉ
BOROS LAJOS	WÉBER ANDRÁS	JANKÓ FERENC	SZILASSI PÉTER
BRANYICZKINÉ GÉCZY GABRIELLA		JÁSZ ERZSÉBET	SZŰCS SÁNDOR
†CSATÁRI BÁLINT	Térkép- és ábrszerzők	KARDOS LAURA	TÁTRAI PATRIK
DÖVÉNYI ZOLTÁN	AGÁRDI NORBERT	KINCSES ÁRON	†THIRRING GUSZTÁV
EGEDY TAMÁS	BÁCSKAINÉ PRISTYÁK ERIKA	KISS TAMÁS	TINER TIBOR
FABULA SZABOLCS	BAJMÓCY PÉTER	KOCSIS KÁROLY	TOLNAI GÁBOR
FARAGÓ TAMÁS	BÁLINT LAJOS	KÓKAI SÁNDOR	TÓTH GÉZA
FARKAS JENŐ ZSOLT	BALIZS DÁNIEL	KOVÁCS ZOLTÁN	TÓTH PÁL PÉTER
GÁBRIEL DÓRA	BALOGH ANDRÁS	KOVALCSIK BALÁZS	TRÓCSÁNYI ANDRÁS
GÁL TAMÁS	BARANYAI OLGA	KOVALCSIK TAMÁS	UZZOLI ANNAMÁRIA
GULYÁS ÁGNES	BARTOS-ELEKES ZSOMBOR	KOVÁLY KATALIN	†VARGA E. ÁRPÁD
GYURIS FERENC	BELUSZKY PÁL	†KUBINYI ANDRÁS	VASÁRUS GÁBOR LÁSZLÓ
ILCSIKNÉ MAKRA ZSÓFIA	BENEDEK JÓZSEF	KÜCSÁN JÓZSEF	WÉBER ANDRÁS
JANKÓ FERENC	BERTUS ZOLTÁN	LADOS GÁBOR	ZUPANČIČ, JERNEJ
KINCSES ÁRON	†BOGNÁR ANDRÁS	LENGYEL ISTVÁN MÁTÉ	
KOCSIS KÁROLY	BOROS LAJOS	LENNERT JÓZSEF	Vezető térképészek
KOVÁCS ZOLTÁN	BOTTLIK ZSOLT	MAKAY ZSUZSANNA	KOCZÓ FANNI
KOVALCSIK TAMÁS	BRANYICZKINÉ GÉCZI GABRIELLA	MATLOVIČOVÁ, KVETOSLAVA	KOVÁCS ANIKÓ
KULCSÁR LÁSZLÓ	BRAUN LÁSZLÓ	MÁTÉ ZSOLT	MEZEI GÁSPÁR
LADOS GÁBOR	CSAPÓ TAMÁS	MOLDOVAN, CIPRIAN	NEMERKÉNYI ZSOMBOR
MAKAY ZSUZSANNA	†CSATÁRI BÁLINT	MOLNÁR JÓZSEF	
MONOSTORI JUDIT	CSERNICSKÓ ISTVÁN	MUCSINÉ ÉGERHÁZI LILLA	További térképészeti közreműködők
MURINKÓ LÍVIA	DEMETER GÁBOR	MURINKÓ LÍVIA	AGÁRDI NORBERT
NAGY GÁBOR	DÉZSI GYULA	NAGY GÁBOR	BÁLINT LAJOS
NAGY GYULA	DÖVÉNYI ZOLTÁN	NAGY GYULA	BARTOS-ELEKES ZSOMBOR
OBÁDOVICS CSILLA	EGEDY TAMÁS	NÉMETH ÁDÁM	BOTTLIK ZSOLT
ŐRI PÉTER	ELEKES TIBOR	ŐRI PÉTER	DEMETER GÁBOR
PÁL VIKTOR	FARKAS GYÖRGY	PÁL VIKTOR	SZABÓ RENÁTA
PÉNZES JÁNOS	FARKAS JENŐ ZSOLT	PÁLÓCZI GÁBOR	
PIRISI GÁBOR	FRISNYÁK SÁNDOR	PÁSZTOR ISTVÁN ZOLTÁN	Technikai munkatársak
SZABÓ LAURA	GÁL TAMÁS	PÉNZES JÁNOS	LACZKÓ MARGIT
SZÉKELY GÁBORNÉ	GULYÁS ÁGNES	PINTÉR JÁNOS	MAGYAR ÁRPÁD
SZILASSI PÉTER	GYŐRI RÓBERT	RÓBERT PÉTER	
TÁTRAI PATRIK	GYURIS FERENC	SIKOS T. TAMÁS	

^[1] © CSFK Földrajztudományi Intézet, www.nemzetiAtlasz.hu, Budapest, 2021

^[2] © CSFK Földrajztudományi Intézet, www.nemzetiAtlasz.hu, Budapest, 2021